Verkenning van De Boelelaan 201 t/m 401 (appartementencomplex 'Zuidwende')
Datum: 10 juni 2026
Auteur: Agnes Hemmes
Bezoekdatum: 4 februari 2025

Architect: C.B. van der Tak
Ontwerpjaar: 1960-1961
Bouwjaar: 1962-1964

Opmerkingen
Deze verkenning is opgesteld door Bureau Monumenten en Archeologie op verzoek en in opdracht van Stadsdeel Zuid, met als doel de monumentwaardigheid van het appartementencomplex nader te onderzoeken. Aanleiding hiertoe is het voornemen van de VVE van Zuidwende om het dienstgebouw te verbouwen danwel te slopen en op deze plek een hoge toren te bouwen. In reactie hierop heeft het Stadsdeel aangegeven allereerst de monumentwaardigheid nader te willen onderzoeken, dit in verband met de orde 1-status van het complex.
Op de ordekaart van het Algemeen Uitbreidingsplan AUP is het complex aangemerkt met een orde 1-waardering ('monument of monumentwaardige bebouwing'). Op alle deelaspecten te weten A. Bouwtype, B. Architectuur, C. Verkaveling en D. Relatie met het tuinstedelijk karakter, scoort het complex maximaal.
De gemeenschappelijke ruimten van het complex zijn bekeken; de woningen zelf zijn niet bezocht.

Stedenbouwkundige context
Stedenbouwkundige situering
Het appartementencomplex 'Zuidwende' is gelegen aan de noordzijde van de wijk Buitenveldert in het stadsdeel Amsterdam-Zuid, op de hoek De Boelelaan / Van Leijenberghlaan. De naam Zuidwende ontleent het complex aan een oude boerderij die ooit op deze plek stond.
Het woongebouw met 98 appartementen is min of meer in het midden van een langgerekt, smal kavel gepositioneerd ten zuiden van de oost-west georiënteerde De Boelelaan en ligt zo een stuk terug in de rooilijn. Dit acht bouwlagen hoge hoofdbouw is oost-west georiënteerd en vormt een hoge gevelwand evenwijdig aan de De Boelelaan. Haaks hierop, op de oostelijke kop, is een lagere zijvleugel (voormalig dienstgebouw), evenwijdig aan de Van Leijenberghlaan. Dit lagere volume is asymmetrisch gepositioneerd ten opzichte van de hoofdbouw en staat, in tegenstelling tot de hoogbouw, wel in de rooilijn.
Het complex is bereikbaar via een ventweg met parkeerplaatsen evenwijdig aan de De Boelelaan. Aan de achterzijde van het woongebouw bevindt zich een vergelijkbare weg (eigen weg) die toegang geeft tot de garages op de begane grond en een kleine parkeerplaats.

Stedenbouwkundig plan
De wijk Buitenveldert werd tussen 1958 en 1965 als laatste onderdeel van het Algemeen Uitbreidingsplan (AUP) aangelegd. De wijk is opgezet volgens de principes van het AUP, maar onderscheidt zich hierin van de overige AUP-wijken namelijk dat de gemeente hier de ambitie had een nog ruimer opgezette wijk te

CONCEPT

realiseren, speciaal voor de welgestelde Amsterdammer. Het resultaat is een wijk met een lagere bebouwingsdichtheid, een ruimer gedimensioneerd en kwalitatief hoogwaardig groensysteem.
De stedenbouwkundige hoofdopzet van Buitenveldert wordt gekenmerkt door een orthogonaal (noord-zuid / oost-west georiënteerd) stratenpatroon dat is verweven met een fijnmazige groensysteem met watergangen. Zuidwende maakt samen met de ten westen hiervan gelegen galerijflats (Van Heeswijk, 1968) deel uit van de zorgvuldig ontworpen stedenbouwkundig compositie: van zuid naar noord zou de bebouwing in de wijk oplopen van laagbouw (met de patiowoningen en villa's) aan de zuidzijde naar hoogbouw aan de noordzijde, waarbij de hoge gevelwand parallel aan de De Boelelaan de afsluiting vormt van de wijk. Ten noorden ervan was oorspronkelijk een brede groene zoom c.q. parkstrook met ondermeer sportvelden (nu Zuidas). Deze opbouw moest een geleidelijke overgang van het landelijk gebied ten zuiden van Amsterdam naar de stad bewerkstelligen.
Daarnaast moest hoogbouw de De Boelelaan, een belangrijke doorgangsweg tussen de Amstelveenseweg en de Europaboulevard, een grootstedelijk karakter geven. Door de forse maat van de bouwblokken functioneerden ze niet alleen op de schaal van de wijk, maar ook op het schaalniveau van de stad als herkenbare elementen langs een 'hoogstedelijke' route (zie ter vergelijking ook de hoogbouw langs de Nijenrodeweg).

Stedenbouwkundige hiërarchie
Met zijn zorgvuldige volumeopbouw en krachtige vormgeving, ingebed in ruim opgezet groen, vormt Zuidwende zondermeer een blikvanger op de hoek De Boelelaan / Van Leijenberghlaan. In het ontwerp van Zuidwende is nadrukkelijk rekening gehouden met de ligging op de hoek van twee doorgaande wegen. Met het dwarsgeplaatste, lagere volume van het dienstgebouw is bewust een schaalsprong gemaakt naar de lagere strokenbebouwing van de ten zuiden van Zuidwende gelegen wijk. De volumes geven zo uitdrukking aan de stedenbouwkundige hiërarchie. De asymmetrische depositie van het dienstgebouw ten opzichte van de hoofdbouw geeft spanning aan de compositie van het complex en van de stedenbouwkundige situatie.

Hoogbouw als luxe woonvorm
Behalve als 'stedenbouwkundig accent' was de hoogbouw in Buitenveldert ook nadrukkelijk als luxe woonvorm bedoeld: de hoogbouw verschafte de bewoners een aangenaam uitzicht op de stad, op de brede groene strook grond ten noorden ervan (de huidige Zuidas) en de parkstrook aan de zuidzijde. Wonen in hoogbouw was toentertijd per definitie voorbehouden aan de meer welgestelden: het aanleggen van liften was immers een kostbare aangelegenheid (let wel: Zuidwende telt maar liefst zeven liften).

Bezonning
Met de oost-west oriëntatie van Zuidwende kon bovendien optimaal gebruik gemaakt worden van de bezonning aan de zuidzijde van het gebouw: vergeleken met de relatief gesloten noordgevel, is de zuidelijke achtergevel met grote vensterpartijen en inpandige balkons veel opener. Bovendien ligt deze gevel aan de rustiger autoluwe zijde, met zicht op de volgroeide bomen.

Groenvoorziening
In de naoorlogse Westelijke Tuinsteden werd het groen voor het eerst als gelijkwaardig stedenbouwkundig element gezien. Passend bij het tuinstedelijke karakter van het Buitenveldert is het woongebouw aan ten minste drie zijden royaal ingebed in het groen. Dit groen manifesteert zich op verschillende schaalniveaus die in één vloeiende beweging in elkaar overgaan (typisch tuinstedelijke hiërarchisch groenstructuur).
Dicht langs de voorgevel is een strook borders met lage planten en struiken. Het dienstgebouw, dat ten opzichte van de Van Leijenberghlaan bewust is teruggelegd in de rooilijn, kent een driehoekige groenstrook die bestaat uit een gazon als basis met daarin een asymmetrische compositie van vaste

plantengroepen, heesters en bomen. Deze groenstroken vormen een buffer tussen het dienstgebouw en de weg en bieden de bewoners een aangenaam groen uitzicht vanuit de 'opgetilde' recreatiezaal. Dit groen gaat in één vloeiende beweging over in de brede groenstrook met hoge bomen aan de achterzijde van het woongebouw (ter hoogte van de Groningerweg) en is zelfs doorgetrokken tot in de gemeenschappelijke tuinen tussen de bebouwing van het achtergelegen wijkje dat een combinatie kent van vierlaagse stroken- en hakenverkaveling. De klinkerbestrating langs de achtergevel wordt onderbroken door rechthoekige perken met bodembedekkers, heesters en een enkele boom.

Gebouwtype en bouwgeschiedenis in hoofdlijnen

Gebouwtype

Appartementencomplex (accommodatie- of serviceflat voor senioren met dienstgebouw) op een L-vormige grondslag, bestaande uit een oost-west georiënteerde hoofdbouw (appartementencomplex) met haaks hierop, aan de oostzijde, een lagere, noord-zuid georiënteerd bijgebouw (dienstgebouw). Hoofd- en bijgebouw zijn middels een tweelaags tussenlid met plat dak met elkaar verbonden. De hoofddraagconstructie van Zuidwende bestaat uit een betonskelet, met baksteenvullingen en geprefabriceerde gevelpuien.

De hoofdbouw wordt gevormd door een langgerekte vleugel met een lengte van circa 148 meter en een diepte van 9,89 m. Het gebouw telt in totaal acht bouwlagen, namelijk een begane grond of 'onderhuis' waarboven zeven verdiepingen onder een plat dak. Je zou hier kunnen spreken van 'hoogbouwportieketagebouw', een doorontwikkeling van de portieketagebouw, waarbij vanaf vier verdiepingen een lift verplicht was. Op de begane grond bevinden zich bergingen en zestien inpandige garages die vanaf de achterzijde van het gebouw toegankelijk zijn. Het gebouw telt zeven afzonderlijke entrees tot de appartementenverdiepingen, elk met een eigen hal, lift en trappenhuis. Elke lift geeft toegang tot veertien flatwoningen, twee per verdieping. Deze entrees zijn allemaal aangesloten op een lange gang of corridor op de begane grond, die uitstrekt over de volle lengte van de hoofdbouw en die leidt naar de centrale hal in het voorzieningen gebouw, waar zich de hoofdingang voor bezoekers en de receptie bevindt.

Bij oplevering in 1964 bestond het woongebouw in totaal uit 98 twee- en driekamerwoningen, waarvan één dienstwoning. Tegenwoordig telt het gebouw 13 appartementen met vier kamers, 49 driekamerwoningen en 36 twee kamerwoningen.

Het bijgebouw (het voormalig 'dienstgebouw') bestaat uit een begane grond, een dubbelhoge eerste verdieping, en een tweede verdieping onder een plat dak. Oorspronkelijk werd een groot deel van de begane grond in beslag genomen door de centrale keuken van het complex; deze ruimte is thans opslagruimte en fietsenkelder in gebruik. De hal op de begane grond leidt een ruime bordestrap naar de hal op de eerste verdieping, die toegang geeft tot de ruime 'zaal' en enkele kantoren op de hoofdverdieping. Twee secundaire trappenhuizen op de kopse kanten geven toegang tot de tweede verdieping, waarvan de indeling bestaat uit een centrale middengang met (slaap)kamers aan weerszijden (acht logeerkamers voor bezoek, acht zitslaapkamers voor het inwonend personeel evenals twee gemeenschappelijke badkamers).

Behalve een deel van de corridor, bevatte het tussenlid tussen hoofd- en bijgebouw, ook een verwarmingsruimte (begane grond) en een biljardkamer (verdieping).

Bouwgeschiedenis in hoofdlijnen

Het appartementencomplex werd in 1960-1961 door Amersfoortse architect C.B. van der Tak (1900-1977) ontworpen in opdracht van de NV Handelsmaatschappij Travail, waarvan de Utrechtse bouwondernemer en koopman Willem Schumacher eigenaar was. De uitvoering lag bij het aannemingsbedrijf v/h Fa. J. Krap. Op 15 januari 1962 werd door het bestuur van de coöperatieve vereniging Schumacher, de opdracht tot de bouw gegeven. Tussen 1 februari en 1 april 1964 werd Zuidwende gefaseerd opgeleverd. De woningen zijn koopwoningen, de verschillende eigenaren zijn tegenwoordig georganiseerd in een Vereniging van Eigenaren. Zuidwende was de zevende serviceflat die Van de Tak zou ontwerpen in de

periode 1952-1968 (van in totaal 10, waarvan 9 gebouwd). De ontsluiting van de appartementen met maar liefs zeven aparte liften was voor die tijd buitengewoon modern en luxueus. Hierin week het complex af van eerdere door Van der Tak ontworpen, minder luxueuze serviceflats.

De hoofdopzet van hoofd- en bijbouw evenals het exterieur van het complex zijn op hoofdlijnen goed bewaard gebleven Wel is in 1971 de westelijke kopgevel, waar zich vochtproblemen voordeden, voorzien van een gevelbekleding, ontworpen door Van der Tak zelf. Midden jaren negentig zijn puien van de centrale entrees van de woningen en van het dienstgebouw gerenoveerd. De oorspronkelijke deuren en puien zijn daarbij vervangen door aluminium puien met een schuifdeur; de kleurstelling is gewijzigd (van licht naar donkergrijs) en ook de wand met postvakjes is vernieuwd. De hoofdopzet van de entrees met een uitwaaierende, danwel tapstoe lopende betonnen luifel en de tegelvloer bleven ongewijzigd.
Verder zijn rond 2000 de oorspronkelijke houten vensters van het hele complex vervangen door nieuwe geïsoleerde kunststof exemplaren. De roedenverdeling (met name bij de verdiepingshoge vensters van de recreatiezaal van belang) en kleurstelling zijn daarbij niet veranderd, en ook de uniformiteit binnen het gevelbeeld als geheel bleef intact. Wel zijn de nieuwe kozijnen wat forser gedimensioneerd met een minder verfijnde detaillering. Het beeld van de puien en vensters is hierdoor wat vlakker. Echter, mede door de schaal van het complex is de impact van deze wijziging op het totale gevelbeeld relatief beperkt.
Voor de achtergevel van de hoofdbouw – die, vergeleken met de voorgevel, een minder uitgesproken vormgeving kent – geldt dat de hoofdopzet van vensters afgewisseld met inpandige balkons overal nog aanwezig is. Wel is in de loop der tijd een deel van de balkonpuien gewijzigd, waarbij sommige een andere indeling hebben gekregen.
Ondanks deze wijzigingen kan gesteld worden dat het architectonisch beeld op hoofdlijnen redelijk goed bewaard gebleven is.
Dat geldt ook voor de hoofdindeling van het complex met als belangrijke onderdelen de hoofdingang in het bijgebouw, de centrale hal met vide en trap, de zaal, de verbinding tussen hoofd- en bijbouw middels de corridor en de (verticale) ontsluiting van de woningen door middel van een eigen entree, liften en trappen.
Noemenswaardige onderdelen in het interieur zijn de hoofdtrap in het bijgebouw (met natuurstenen treden en hekwerk), de recreatiezaal, de secundaire trappenhuizen in hoofd- en bijgebouw, de tegelvloeren in het hele complex, diverse originele deuren (inclusief deurbeslag) en binnenpuien. Een bijzonder onderdeel vormen de boodschappenkasten naast de voordeur van de woningen. De recreatiezaal is meer recent voorzien van een golvend, akoestisch lattenplafond. De centrale keuken op de begane grond is verdwenen.
Geen van de woningen is bezocht. Naar verluidt is het merendeel van de woningen in de loop der tijd gewijzigd: sanitair en keukens zijn (wellicht op enkele uitzonderingen na) gemoderniseerd, binnenmuren zijn door- of weggebroken en een aantal kleinere woningen is samengevoegd tot grotere. Een schouw op Funda van appartementen die de afgelopen periode te koop hebben gestaan leert dat van bijzondere interieurafwerkingen doorgaans geen sprake meer is of was.

Architectonische verschijningsvorm

Exterieur

Het complex heeft een relatief eenvoudige, maar heldere hoofdvorm. De architectuur is een samenspel tussen een evenwichtig rasterpatroon van vierkanten enerzijds, met daarin sterke verticale accenten anderzijds. Het langgerekte hoofdvolume kent een sterk verticale geleding die passend is bij de voor de jaren vijftig/zestig kenmerkende portiekontsluiting. Deze geleding wordt vooral gedragen door de uitstekende trappenhuizen (doorgezet in de liftopbouwen op het dak) en de geprononceerde betonnen kaders rond de boven elkaar liggende puien van de woonkamers. Hierdoor wordt een grote plasticiteit in de gevel verkregen. In tegenstelling tot vroegere jaren vijftig architectuur ontbeert het gebouw elke vorm van 'traditionalistische' ornamentiek: de vlakken metselwerk tussen deze kaders worden verlevendigd door een streng, grafisch patroon bestaande uit de verspringende vierkante vensters van

trappenhuis en woningen en een raster van betonnen banden. Naast de krachtige verticale hoofdgeleding van de gevel, voegt dit rasterpatroon op subtiele wijze een horizontale (sub)geleding aan de gevel toe.
Dit grafische patroon was door Van der Tak oorspronkelijk omgezet naar beide kopgevels, echter bij de westelijke kopgevel is het metselwerk door later aangebrachte gevelbeplating thans aan het oog onttrokken. Bij de oostelijke kopgevel is dit metselwerk nog wel aanwezig. Ter hoogte van de achtergevel is een brede schoorsteen geplaatst, aan de bovenzijde voorzien van een 'ingesnoerde' bovenbeëindiging, die de schoorsteen enige sculpturaliteit geeft.
Het metselwerk is uitgevoerd met de voor Van der Tak kenmerkende 'grijs-gele, bezande bakstenen in waalformaat', toegepast in staand verband (afwisseling van koppen- en strekkenlagen). De lichte kleur van de betonnen lijsten en kaders contrasteert met de (grijs-gele) baksteenkleur.
De vormgeving van de *achtergevel* is minder uitgesproken dan die van de voorgevel, maar ook hier toont de gevel een samenspel van een vierkant grid versus verticale accenten (de dieper gelegen balkonzones). Boven een gemetselde bakstenen plint met rode (garage)deuren, kent de gevel een verticale afwisseling van telkens drie rijen vensters op twee inpandige balkons. Zowel de puien van de vensters als de balkons zijn gevat in betonnen kaders.

De architectuur van de *zijgevels van het dienstgebouw* kenmerkt zich, net als de hoofdbouw, door het contrast tussen een ritmisch herhalend patroon van vierkanten en verticale accenten, maar hier is dit samenspel heel anders uitgewerkt. De gevel kent juist een sterk horizontale geleding, bewerkstelligd door een strook van vierkante, strak ingekaderde, vakken metselwerk met liggende vensters ter hoogte van de begane grond en tweede verdieping, waartussen een (dubbelhoge) verglaasde zone met hoge, verticale vensterpartijen. Per travee kent ieder samengestelde venster een indeling in drieën, bestaande uit een breed middendeel, geflankeerd door een smalle strook die is opgedeeld in drie kleine ramen boven elkaar. De verticale betonnen lijsten, die over de volle hoogte van de gevel zijn doorgezet, verdelen de gevel ritmisch in acht afzonderlijke venstertraveeën. De invulling van elke venstertravee is telkens dezelfde en houdt geen rekening met de functie van de achterliggende ruimte (het architectonisch beeld werd hier dus belangrijker geacht dan de functionele relatie met binnen).

De beide *kopgevels* van het *dienstgebouw* zijn vrijwel geheel gesloten en zijn uitgevoerd met hetzelfde, hierboven omschreven metselwerk visueel opgebouwd uit vierkanten van metselwerk (hier in halfsteens verband) in betonnen kaders. Boven de hoofdingang in de noordgevel prijkt de naam van het complex, 'ZUIDWENDE'. Aan weerszijde van constructie van de belettering bevindt zich een houder voor een vlaggenmast: op enkele historische foto's zijn deze vlaggenmasten, die ver boven het bijgebouw uitstaken, terug te zien.

Bovengenoemde aspecten van een zorgvuldige volumeopbouw van hoofd- en zijvleugel en de doelmatige, maar krachtige architectuur met een sterk verticale geleding en ritmiek, afgewisseld met het grafisch vormgegeven metselwerk komen het best tot uitdrukking in de noordoostzijde van het gebouw, dus op de hoek van de De Boelelaan en de Leijenberghlaan.

Interieur
De interieurafwerking van het complex is sober en doelmatig te noemen. De hoofdingang van het dienstgebouw leidt naar een kleine vestibule, voorzien van ronde vensters in de zijwanden, horende bij het huismeester- en administratiekantoort. Het ingangsportaal leidt naar een lage hal met links een hoge vide waar een vrij in de ruimte geplaatste bordestrap toegang geeft tot de eerste en tevens hoofdverdieping. De vloer van de hal is belegd met grote vierkante tegels van zwart geaderd natuursteen, met een rand van kleine zwart-witte gemarmerde Mosa tegeltjes. Deze Mosa-tegeltjes keren op meer plaatsen terug in het gebouw, overal gecombineerd met zwart getegelde plinten: in de

vestibule liggen ze, in de lange corridor van het hoofdgebouw evenals bij het ingangsportaal en de halletjes van de woningen (en mogelijk ook in de woningen zelf).
De zwarte natuursteen toegepast in het middenveld van de hal komt ook terug in de traptreden. De balustrade van de bordestrap is meeontworpen en heeft, net als de vensters op de hoofdverdieping, een zekere verticale grafische ordening.
De hal op de eerste verdieping kent geen verdere verbijzondering. Een groot deel van de eerste verdieping wordt in beslag genomen door de recreatiezaal. Een grote kwaliteit van deze ruimte is het daglicht dat royaal van twee kanten via de verdiepingshoge glazen puien de ruimte binnenstroomt. De hoofddraagconstructie, bestaande uit betonnen spanten, is nadrukkelijk in het zicht gelaten en is zeer bepalend voor het beeld van de ruimte zelf. Tussen de betonnen portalen is (recent) een golvend akoestisch lattenplafond aangebracht. Hoe het plafond oorspronkelijk afgewerkt was, is niet bekend.
Naast de hoofdtrap voorziet het dienstgebouw in twee secundaire trappenhuizentegen de kopgevels. De trappen hebben een meer industriële vormgeving; de traptreden zijn belegd met antislip reliëftegels. De trapleuningen bestaan uit Mipolam-handlijsten. De slaapkamers op de tweede verdieping zijn (vrijwel allemaal?) voorzien van een wastafel met spiegel en een vaste kast.
Het merendeel van de (klap)deuren, zowel van de dienstruimten als van de woningen, inclusief beslag, en de binnenpuien dateert uit de bouwtijd.

Van het hoofdgebouw zijn alleen de gemeenschappelijke ruimten bekeken. Noemenswaardig zijn de trappenhuizen die, naast de lift, te gebruiken waren om bij de woningen te komen. De vormgeving is van een totaal andere orde dan de overige trappen: de balustrade in het schalmgat bestaat uit een over de volle hoogte van het gebouw doorgezet 'raster' van dunne, horizontale spijlen die corresponderen met de traptreden. Een ander bijzonder (oorspronkelijk) onderdeel van de woningen is de boodschappenkast naast de voordeur (overal nog aanwezig): die is zowel bereikbaar vanuit de gang als vanuit de woning. In het bovenste deel kon de in de centrale keuken gemaakte maaltijd of boodschappen worden geplaatst; het benedendeel bood plaats voor een afvalemmer.

Cultuurhistorische context
C. B. van der Tak – 'pionier in de bouw van serviceappartementen'
Ir. C. B. (Christinus Bonifacius) van der Tak jr. (1900-1977) is vooral bekend geworden in zijn functie van stadsarchitect en directeur Bouw- en Woningtoezicht van de gemeente Amersfoort van 1929 tot 1945. In zijn functie als stadsarchitect heeft hij een groot stempel gedrukt op deze stad. Hij realiseerde een groot aantal openbare gebouwen in een zakelijk-expressionistische stijl, maar was ook betrokken bij verschillende stedenbouwkundige projecten. Ook zette hij zich met zijn artikelen en restauratieprojecten in voor het behoud en herstel van de historische binnenstad van Amersfoort. Door zijn lidmaatschap van de NSB tijdens de laatste jaren van de Tweede Wereldoorlog kon hij na de oorlog zijn ambtelijke carrière niet voortzetten. Vanaf de jaren vijftig hervatte hij als zelfstandig architect op bescheiden schaal zijn praktijk.
In 1952 ontwierp hij, samen met architect A.H. van Wamelen, de flat De Terp in Amersfoort. Het initiatief daartoe ging uit van de Amersfoortse bouwontwikkelaar A.J. van den Berg, die – na het mislukken van een eerder bouwproject voor ouderen in Nederberg – in 1952 een plan ontwikkelde voor een coöperatieve woonvereniging. Volgens architectuurhistorici A. Groot en M. Cramer, auteurs van de monografie over Van der Tak, kan De Terp beschouwd worden als de eerste serviceflat van Nederland. Het bleek een gat in de markt. De waardering voor De Terp na de opening was groot en de belangstelling voor dit nieuwe concept groeide. In totaal zou Van der Tak in de periode 1952 tot en met 1968 (toen hij met zijn architectenpraktijk stopte), tien van deze serviceflats voor coöperatieve woonverenigingen ontwerpen, namelijk in:
- Zeist (Flat Griffensteyn, 1952-1954)
- Zeist (Verzorgingsflat Cattenbroeck, 1953-1955)
- De Bilt (Verzoringsflat De Akker, 1954-1957)

- De Meern (Parkflat De Rheyngaerde, 1958-1961, gesloopt in 2006)
- Voorst (Serviceflat De Nieuwenhof, 1958-1965)
- Amsterdam (Accommodatieflat Zuidwende, 1960-1964)
- Hengelo (Verzorgingsflat De Anninkshoek, ontwerp 1960-1965, niet uitgevoerd)
- Haarlem (Accommodatieflat Kinheim, 1962-1967)
- Rhenen (Verzorgingsflat Huis ten Dale, 1962-1968)

Groot en Cramer concluderen voorzichtig dat Van der Tak 'als architect in ieder geval in de voorhoede van de ontwikkeling van dergelijke gebouwtypen heeft gestaan', waarbij zij ook opmerken dat hij niet de enige is geweest die zich indertijd met deze woongebouwen op coöperatieve grondslag heeft beziggehouden. Andere, door Schumacher geïnitieerde, maar door andere architecten ontworpen projecten zijn het wooncomplex de Gooise Warenda in Bussum (1958) en de parkflat De Rheyngaerde in Utrecht (1960). Een andere door Groot en Cramer genoemde architect is de Rotterdammer W.J.Fiolet, die in de tweede helft van de jaren zestig ondermeer De Valkenburcht in Oosterbeek en de serviceflat De Schuilenburgt in Amersfoort ontwierp.

Naoorlogse bejaardenzorg

In de naoorlogse periode speelden een aantal zaken, die uiteindelijk hebben bijgedragen aan het ontstaan van de accommodatie- of serviceflat. Allereerst was er een enorm te kort aan woningen, met name voor jonge gezinnen en voor bejaarden. In 1950 bedroeg het aantal bejaarden ongeveer 14 % van de bevolking. Geschikte woonruimte voor deze bevolkingsgroep bestond in feite niet: men ging bij de kinderen inwonen of men ging naar een bejaardentehuis – deze werden in de naoorlogse periode op grote schaal gebouwd werden. De laatsten werden gezien als voorzieningen waar men sterk moest inleveren op het wooncomfort en de individuele vrijheid.
Grotere, kwalitatief hoogwaardige woningen voor bejaarden waren er niet, ook niet in de vrije sector. Voor de groep, meer welgestelde ouderen, waren de doorstroommogelijkheden dus beperkt.
Vanaf begin jaren vijftig ontstaat, vooral vanuit de particuliere sector, het idee van serviceflats, die doelmatig van opzet zijn en voortkomen uit de behoefte aan een optimale en praktische manier van wonen in de latere levensfase. De accommodatieflat vormt zo een schakel in het denken van de jaren vijftig en zestig over een moderne, nieuwe woonvorm voor ouderen waarbij comfort, de individuele vrijheid en een vermindering van huishoudelijke taken het uitgangpunt vormde. Deze collectieve woonvorm had ook verschillende economische voordelen waaronder een gemeenschappelijke verrekening van onderhoud, water- en gasverbruik, verzekeringen, belastingen enzovoort.

Accommodatieflat Zuidwende

De coöperatieve vereniging van de accommodatieflat Zuidwende werd opgericht op 29 september 1960 door Schumacher. In de oprichtingsakte wordt beschreven dat het gaat om huisvesting en verzorging van bejaarde echtparen. De prospectus stelt echter dat de flat niet alleen bestemd is voor 'hen die zich uit het actieve leven terugtrekken', maar ook voor 'degenen die nog werken en thuis telkens de rust moeten hervinden om nieuwe krachten te verzamelen.' Het complex was van allerlei gemakken voorzien: er was huishoudelijk personeel, de stedenbouwkundige ligging was gunstig, de woningplattegrond was efficiënt en bood modern comfort (zoals ondermeer het 'ontbreken van overtollige ruimten die moeten worden ingericht en schoongehouden'. In een dergelijke woonvorm behoorde het huishouden van de woning en het klaarmaken van maaltijden tot het verleden. De maaltijd werd op de kamer genuttigd; de in de centrale keuken bereide maaltijden werden rondgebracht en in de daarvoor bestemde kast naast de voordeur gezet. Gezamenlijk eten in de recreatiezaal, werd gezien als 'niet chic'.
Zuidwende was de eerste accommodatieflat in Amsterdam. Na oplevering kreeg ook Zuidwende een goeie reputatie. Wonen 'op' Zuidwende was wonen op stand, 'waarbij een strenge, ordelijke deftigheid heerste.' Aanvankelijk was dit waar de Amsterdamse 'aristocratie' woonde, aan de fraaie noordrand van Buitenveldert.

Oorspronkelijk kende het accommodatiegebouw drie typen woningen:

- Type A (35 stuks), 'tweekamerflats': met een hal, afzonderlijke keuken, badkamer en een ruime doorzonkamer van circa 30 m2 met een balkon op het zuiden, en een slaapkamer aan de achterzijde.
- Type B (49 stuks), 'driekamerflats': grotere variant met een extra derde kamer.
- Type C (13 stuks), grootste variant met een ruime L-vormige doorzonwoon-eetkamer van ruim 41 m² en een derde kamer met balkon op het zuiden. Dit type woning komt voor op de beide koppen van het gebouw.

De typen A en B zijn om en om geschakeld bij de liftschachten. Per bouwlaag zijn telkens zeven 'blokjes' van twee woningen, waarvan telkens 2 x de combinatie van type B en C (op de koppen) en daartussen 5 x een combinatie van A en B (waarbij de extra slaapkamer van B was ondergebracht in de wisselbeuk achter de lift).

Voor wat betreft de eisen die aan deze plattegronden werden gesteld (m2 en inhoudsnormen) baseerde Van der Tak zich op de hiervoor door het ministerie van Openbare Werken en Volkshuisvesting opgestelde richtlijnen. Nadien hebben zich, zoals hierboven reeds vermeld, de nodige wijzigingen voorgedaan in de indeling van de woningen.

Conclusie / concept registeromschrijving

Het appartementencomplex Zuidwende is van *stedenbouwkundige waarde:*

- vanwege de zorgvuldige, asymmetrische volumeopbouw in combinatie met de krachtige compositie van de gevels. Ingebed in ruim opgezet groen, is Zuidwende een beeldbepalend accent op de hoek van de De Boelelaan / Van Leijenberghlaan.
- Het dwars- en asymmetrisch geplaatste, lagere volume van het dienstgebouw, dat zich met de open zijgevel nadrukkelijk naar de Van Leijenberghlaan richt, vormt in schaal, korrel en oriëntatie een passende overgang van de grootschalige hoofdbouw naar de lagere, compacter stroken en hakenverkaveling in het wijkje ten zuiden van Zuidwende.
- als onderdeel van een reeks hoogbouwaccenten langs de zuidzijde van de De Boelelaan die deze doorgangweg een 'grootschedelijke allure' geeft. De afsluiting van de wijk met hoogbouw langs de noordrand weerspiegelt de naoorlogse denkbeelden van het Algemeen Uitbreidingsplan over grootstedelijk woningbouw.
- De groene inrichting rondom het complex vormt een wezenlijk onderdeel van het complex en is kenmerkend voor het tuinstedelijk karakter van de wijk.

Het appartementencomplex Zuidwende is van *architectonische waarde:*

- vanwege de uitgekiende, kwalitatief hoogwaardige vormgeving van het exterieur, kenmerkend voor de late jaren vijftig en vroege jaren zestig, dat bovendien redelijk gaaf bewaard is gebleven *(gaafheid).*
- het complex bezit bijzondere esthetische kwaliteiten: een goede massa- en volumeopbouw, een sterke verticale geleding en plasticiteit van de gevels evenals een zorgvuldige, grafische detaillering. Daarbij moet opgemerkt worden dat de vormgeving van de achtergevel van de hoofdbouw minder uitgesproken is dan de voorgevel.

  Hoewel rond 2000 alle oorspronkelijk houten vensters zijn vervangen door kunststofexemplaren, is – mede door het behoud van de oorspronkelijke roedenverdeling, kleurstelling en uniformiteit – de impact hiervan op het gevelbeeld als geheel beperkt.
- vanwege de bijzondere ontsluitingsstructuur van de hoofdbouw met zeven aparte trappenhuizen met liften, de interne verbinding tussen het hoofd- en bijgebouw middels een corridor, de hoofdingang met de hal en het centrale trappenhuis in het dienstgebouw, evenals de aanwezigheid van de recreatiezaal. Deze zaken dragen bij aan de afleesbaarheid van de oorspronkelijke functie van het gebouw als serviceflat. Bijzondere vermelding verdienen de oorspronkelijke boodschappenkasten naast de voordeur van elke woning.

- de kwalitatief hoogwaardige, sterk grafische vormgeving van de verschillende trappenhuizen in het complex. Net als de architectuur van de buitengevels, kenmerken deze trappen zich door een sterk grafische uitwerking.
- de bijzondere plaats die Zuidwende inneemt binnen het naoorlogse oeuvre van C.B. van der Tak, pionier op het gebied van de serviceflats.
- De architectonische waarde van de indeling en interieurafwerking van de individuele woningen is beperkt.

De Serviceflat Zuidwende is van cultuurhistorische waarde:
- als representatief voorbeeld van een op dat moment zeer vernieuwende woontype (de accommodatie- of serviceflat), passend bij de sociaal-maatschappelijke ideeën in de jaren vijftig en zestig over huisvesting van ouderen. Het voorzag in een behoefte van een specifieke groep (meer welgestelde) senioren aan een moderne, collectieve woonvorm waarbij comfort, de individuele vrijheid en ontzorging het uitgangpunt vormde.
- Zuidwende was bovendien de eerste serviceflat in Amsterdam (*zeldzaamheidswaarde).*

Bronnen en literatuur

Stadsdeel Nieuw-West, Archief Bouw- en Woningtoezicht
Stadsarchief Amsterdam, Centraal Tekeningen Archief
- Stadsarchief Amsterdam, beeldbank

- C. van Onna, J. Schilt (redactie), *Cultuurhistorische verkenning en advies Buitenveldert*, Bureau Monumenten & Archeologie, Amsterdam 2012
- C. van Emstede, *Buitenveldert. Cultuurhistorische verkenning.* Monumenten & Archeologie, Amsterdam 2025
- A Groot, M. Cramer, *C.B. van der Tak. Stadsarchitect tussen modernisme en traditie 1929-1945*, Bussum 2007

Beeldmateriaal

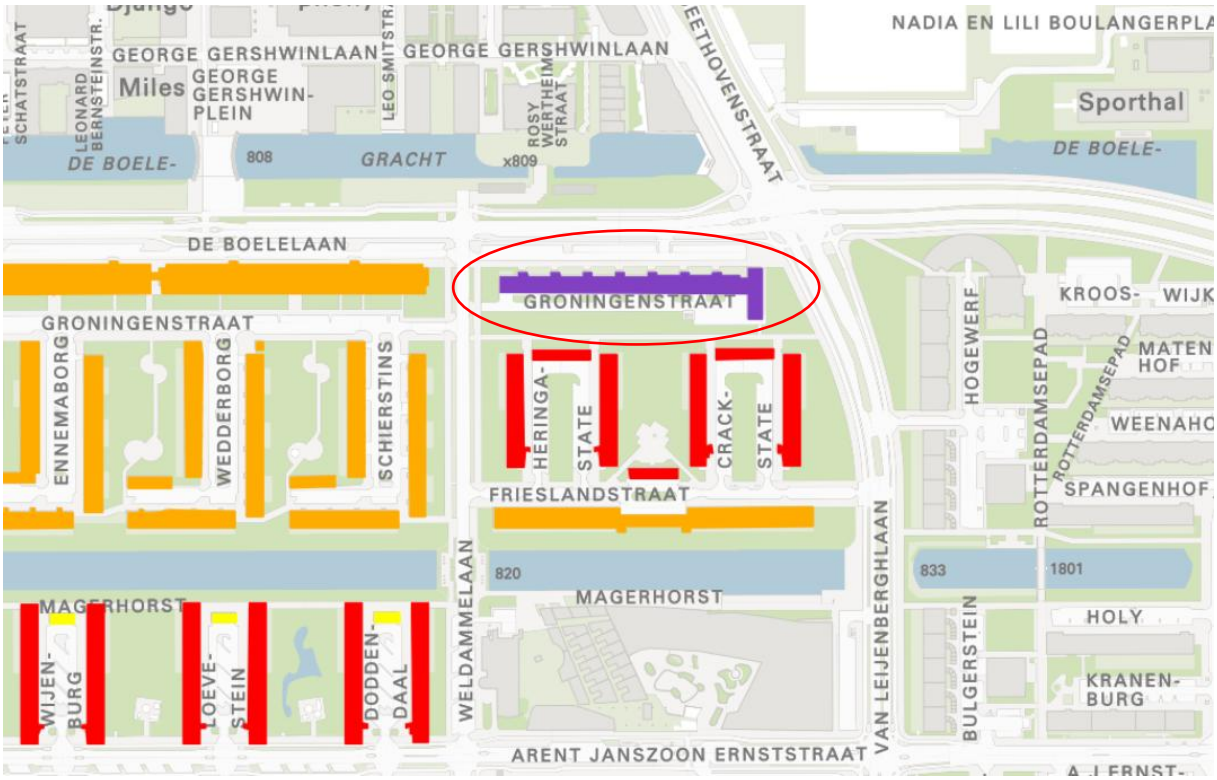

Uitsnede uit de AUP-ordekaart van Buitenveldert. Zuidwende is omcirkeld.
(Orde 1 = paars, orde 2 = rood, orde 3 = oranje, basisorde = geel).

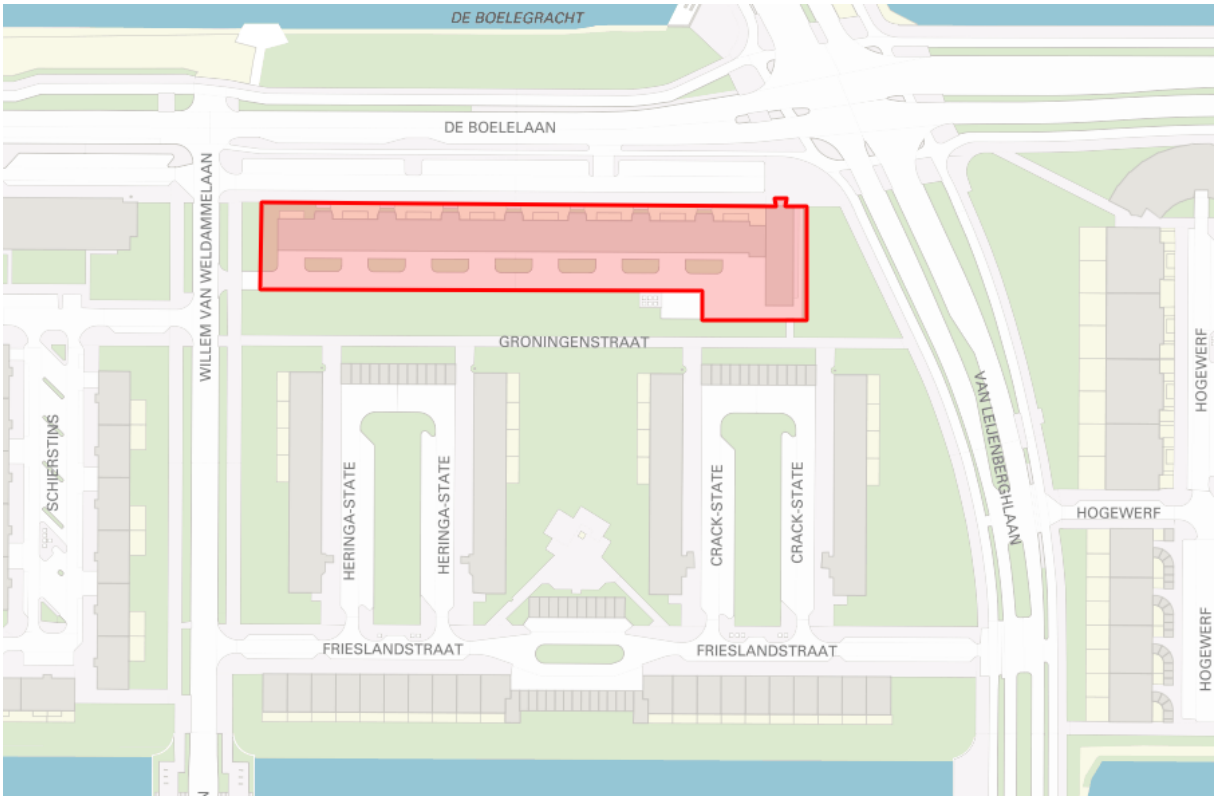

Kadastrale situatie. (Herkomst: Data Amsterdam)

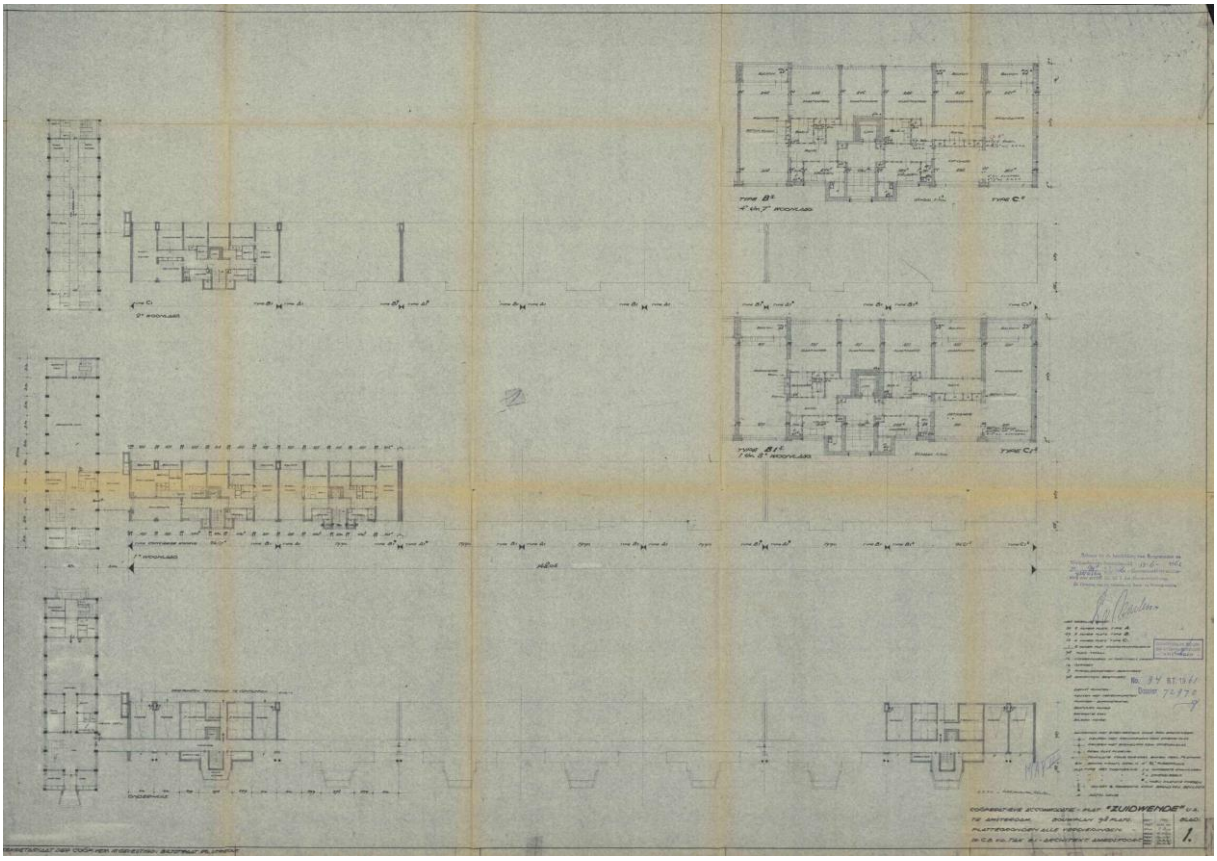

Ontwerptekening Cooperatieve Accomodatieflat 'Zuidwende', te Amsterdam. Bouwplan 98 flats. Plattegronden alle verdiepingen. Door B.J. Van der Tak. 1961 (Gemeente Amsterdam, Archief Bouw- en Woningtoezicht Stadsdeel Zuid)

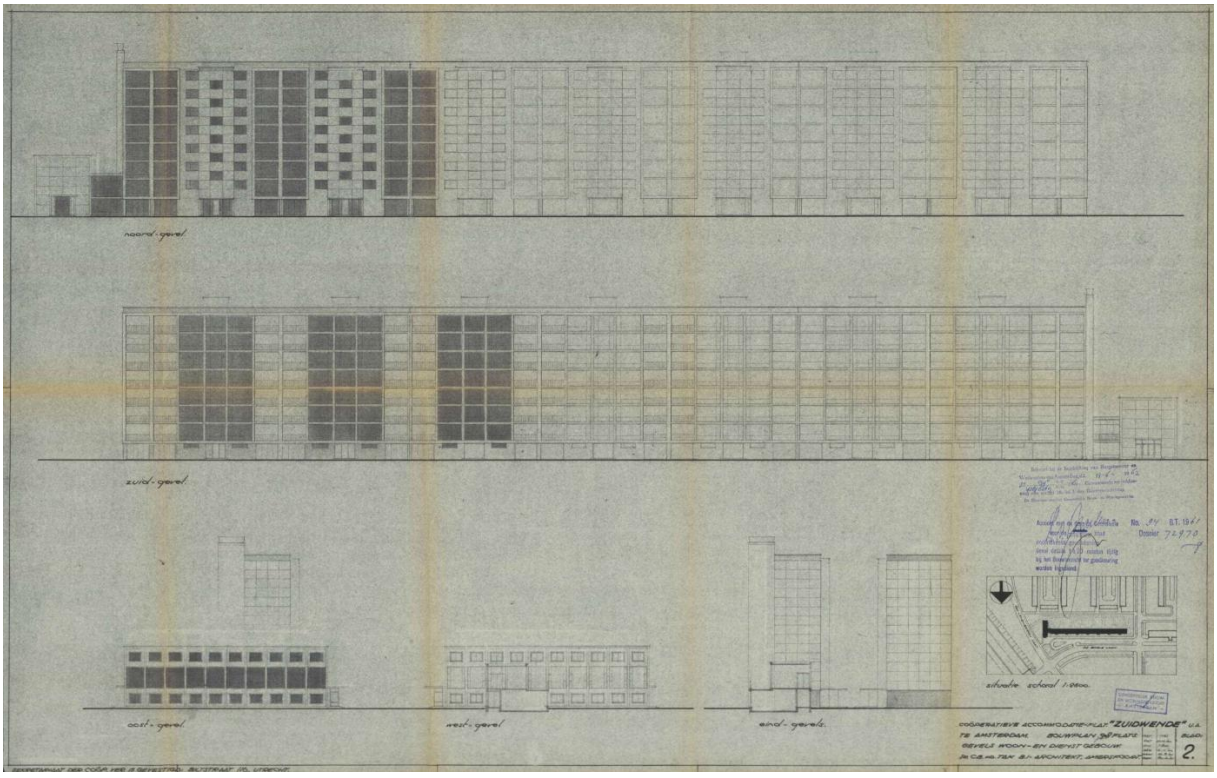

Ontwerptekening Cooperatieve Accomodatieflat 'Zuidwende', te Amsterdam. Bouwplan 98 flats. Gevels woon- en dienstgebouw. Door B.J. Van der Tak. 1961 (Gemeente Amsterdam, Archief Bouw- en Woningtoezicht Stadsdeel Zuid)

.

Zuidwende, opname z.j. (Herkomst: Stadsarchief Amsterdam, Beeldbank, 5293FO009941)

Zuidwende. Opname uit 1966. (Herkomst: Stadsarchief Amsterdam, Beeldbank, 010122003999)

Appartementencomplex Zuidwende – het dienstgebouw met de hoofdingang. (Foto Bureau Monumenten en Archeologie, 4 februari 2026)

Appartementencomplex Zuidwende – het dienstgebouw. De zijgevel aan de Van Leijenberghlaan, met de ruime groenstrook voor het gebouw (Foto Bureau Monumenten en Archeologie, 4 februari 2026)

Voorgevel. De architectuur van de voorgevel vormt een samenspel tussen een evenwichtig rasterpatroon van vierkanten enerzijds, met daarin sterke verticale accenten anderzijds. (Foto BMA, 2026)

Voorgevel aan de De Boelelaan. De westelijke kopgevel is in 1971 voorzien van beplating. (Foto BMA, 2026)

Voorgevel. De entrees zijn midden jaren negentig gemoderniseerd. De luifel en tegelvloer zijn nog wel origineel. (Foto BMA, 2026)

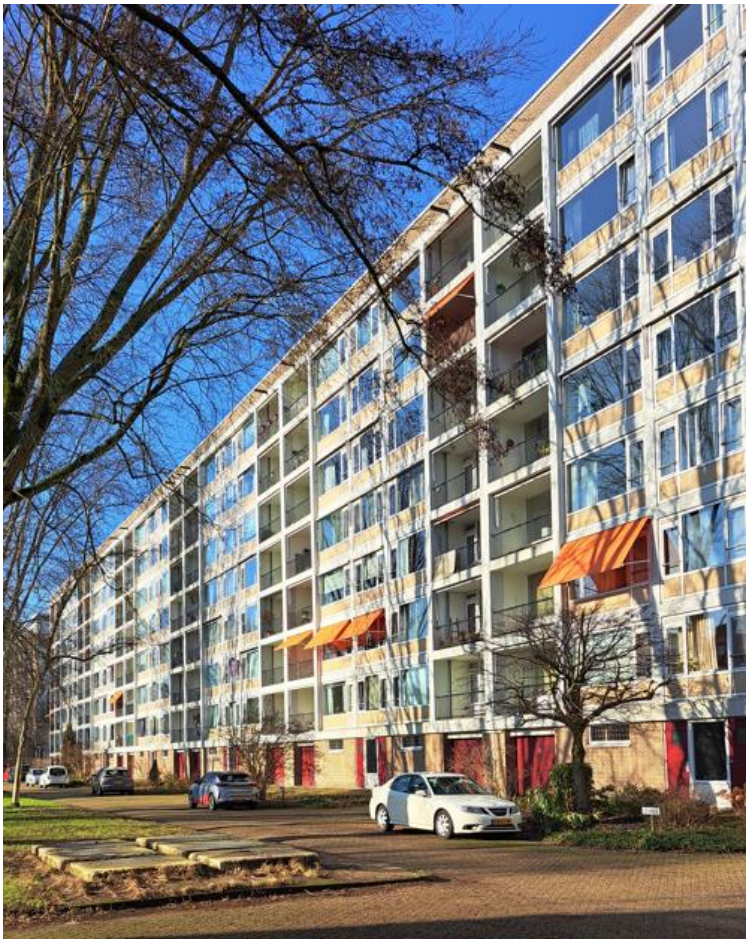

Achtergevel, met een afwisseling van grote vensterpuien en de inpandige balkons. (Foto BMA, 2026)

De parkstrook ten zuiden van het appartementencomplex vormt een groene buffer tussen de hoogbouw van Zuidwende en de daarachter gelegen wijk. (Foto Bureau Monumenten en Archeologie, 2026)

Dienstgebouw, interieur. De hal op de begane grond met de hoofdtrap naar de eerste verdieping. (Foto Bureau Monumenten en Archeologie, 2026)

Dienstgebouw, interieur van de zaal op de eerste verdieping. De ruimte vangt van twee kanten daglicht door de verdiepingshoge puien. Het golvende (akoestische) plafond is van recente datum. (Foto Bureau Monumenten en Archeologie, 2026)

Dienstgebouw, interieur. Detail van het traphek van de hoofdtrap met natuurstenen treden. (Foto BMA, 2026)

Dienstgebouw, interieur. Een van de secundaire trappenhuizen. (Foto BMA, 2026)

De corridor op de begane grond met links de lift naar de appartementen en rechts het trappenhuis. De corridor loopt door over de volle lengte van de hoofdbouw en leidt naar het voorzieningengbouw. (Herkomst foto: Funda)

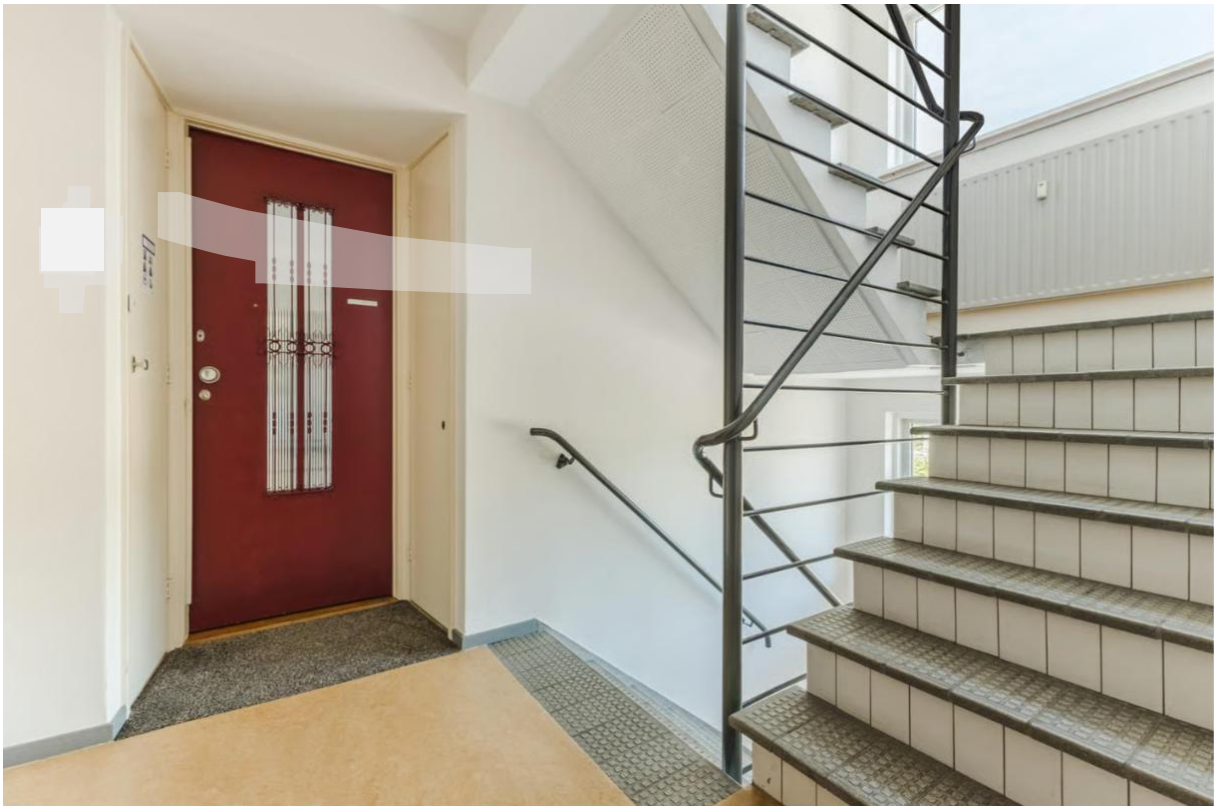

De hal met entreeportaal van een van de woningen. Links van de voordeur bevindt zich de voormalige boodschappenkast. Rechts het trappenhuis. (Herkomst foto: Funda)